

CHRISTOPHER DAWSON: NEUSPJEH LIBERALIZMA¹

preveo s engleskoga jezika:
IVAN SMILJANIĆ
Filozofski fakultet,
Sveučilište u Zagrebu
ivan.smiljko@gmail.com

Tijekom posljednjih dvadeset godina vidjeli smo slom ustavne vladavine diljem Europe, a s njime i gubitak osobne, ekonomske i intelektualne slobode – zapravo, svih sloboda za koje je devetnaesto stoljeće vjerovalo da su bile dobivene ili da su postajale trajnim posjedom čovječanstva. Trebamo li povjerovati da su te slobode bile varka i da su dokazale svoju bezvrijednost tek što su bile zadobivene? Ili su bile toliko vezane uz društvene i ekonomske okolnosti posljednjega stoljeća da su bile nužno prevladane novim razvojem kulture 20. stoljeća? Ili su ih naposljetku izdali sâmi liberali? Je li njihov poraz posljedica nedostatka vjere u principe koji su vječno valjani?

Moguće je ponešto reći o svakome od tih objašnjenja koja se mogu redom opisati kao fašistička, marksistička i demokratska. Slom ustavne vladavine i renesansa despotizma previše su stvarni i previše zamašni da bi se površno objasnili. Oni sačinjavaju promjenu u čitavom duhu naše civilizacije koja se ne bi mogla dogoditi da proces dezintegracije nije bio dalekosežan i mnogostran.

Neuspjeh liberala da to prepoznaju tijekom posljednjih dviju ili triju generacija u velikoj je mjeri odgovoran za ozbiljnost sadašnje situacije. Prije nego što se možemo okrenuti budućnosti, moramo prepoznati greške prošlosti i razumjeti stvarnu narav sila koje preoblikuju moderni svijet.

Velika prepreka, koja stoji na putu objašnjenja toga problema, zbunjenost je misli koja je stvorila takav nesporazum o istinskoj naravi liberalizma, podjednako među njegovim pristašama kao i među protivnicima. Ključno je definirati naše pojmove; zato što nema riječi – čak ni „demokracija” – koja je bila korištena tako slobodno da bi obuhvatila toliku raznolikost divergentnih elemenata. Pojam konzervativizam toliko je usko povezan sa stranačkom politikom da ne pruža priliku za bilo kakvim sličnim stupnjem zabune, dok je liberalizam uvijek imao ideološki karakter koji ga postavlja daleko izvan polja stranačke politike. Primjerice, kada profesor Laski piše o povijesti uspona europskoga liberalizma, on piše

¹ Dawson, Christopher, „The Failure of Liberalism”, u: Dawson, Christopher, *The Judgment of the Nations*, The Catholic University of America Press, Washington, 2011., str. 39–48.

o povijesti filozofije ili *Weltanschauung*a, a cijela povijest liberalizma, kao engleskoga političkog pokreta, leži izvan opsega njegove knjige koja, mislim, završava s Francuskom revolucijom. Stoga, moramo razlikovati liberalizam kao političku stranku, liberalizam kao ideologiju i liberalizam kao tradiciju.

Korijeni liberalne *tradicije* leže toliko duboko u engleskoj i američkoj povijesti da su gotovo nerazdvojni, dok liberalna *ideologija* duguje skoro jednako toliko Francuskoj koliko i Engleskoj. Liberalizam kao *stranačko ime*, s druge strane, imao je svoje izvore u Španjolskoj i proširio se diljem većega dijela Europe i Južne Amerike prije nego što je službeno prihvaćen u toj zemlji. Korišten u tom smislu, liberalizam je, naravno, ograničen na partikularnu političku i društvenu okolinu. Zapravo, postoji onoliko liberalizama koliko ima liberalnih stranaka, tako da ono što je liberalizam u jednoj zemlji, može biti konzervativizam u drugoj, a revolucija u trećoj. Tako je u Engleskoj liberalizam, u užem smislu, poprimio oblik u srednjim desetljećima devetnaestoga stoljeća pod vodstvom Cobdena, Brighta i Gladstonea, u uskoj povezanosti s pokretom Slobodne trgovine i protestantskim nekonformizmom. Poistovjećivanje ekonomskoga interesa i religijskoga idealizma, što je posljedica kombinacije tih dvaju utjecaja, može se činiti naivnom za moderno postmarksističko doba, ali ono je bilo sama bit pokreta. Kada je, primjerice, Cobden pisao: „Mi se ne zalažemo ni za što drugo nego za ono što je prihvatljivo najvišim nalogima kršćanstva – kupiti na najjeftinijem tržištu i prodati na najskupljem”, bio je potpuno iskren te je sasvim i u cijelosti predstavljao duh utilitarističkoga pijetizma koji je inspirirao engleski liberalizam u klasičnome razdoblju.

Francuski liberalizam, s druge strane, imao je puno intelektualniji i doktrinarniji karakter. Bio je uglavnom tvorba filozofa te muškaraca i žena od slova koji su bili u opoziciji Napoleonu, a koje je on opisivao u fašističkom stilu kao „dvanaest ili petnaest metafizičara koje bi trebalo baciti u vodu”. Tako je francuski liberalizam otpočetak imao znatno istančaniji smisao za opasnost od despotizma nego što je to imao engleski, pa s obzirom da je vidio kako Francuska prolazi kroz despotizam *ancien régime*a do revolucionarnoga totalitarizma jakobinaca, a potom do vojne diktature Napoleona, shvatio je da ta opasnost nije bila ograničena na jedan politički ekstrem. Stoga, veliki su francuski liberali, poput Benjamina Constanta, Mainea de Birana, Royer-Collarda i de Tocquevillea, zapravo moderniji i zasigurno svjesniji temeljnih pitanja politike od engleskih liberala koji su s vremenom postali njihovi nasljednici. Bez obzira na sve, bili su bolji filozofi nego političari. Nedostajala im je čvrsto ustanovljena tradicija političke i društvene slobode kakvu je posjedovala Engleska te su, posljedično tomu, gradili previsoko

s obzirom na njihov temelj, tako da se, iznova i iznova, cijela politička građevina slamala uslijed šoka revolucije.

Glede treće zemlje koju sam spomenuo, Španjolske, liberalizam je bio još udaljeniji od političkih i kulturnih tradicija nacije nego što je bio u Francuskoj. Španjolski je liberalizam bio uvozni proizvod koji je, u određenim razdobljima, uživao svu onu popularnost koju često stječe strana moda u idejama. Zato je iz istoga razloga protiv sebe i pobudio urođeni fanatizam španjolskoga karaktera. Ta je situacija postala još akutnijom s poistovjećivanjem staroga poretka u Španjolskoj s Crkvom i s teokratskim karakterom koji je španjolska monarhija stekla zbog svojih odnosa s Inkvizicijom. Tako je u Španjolskoj, a i u Južnoj Americi, liberalizam bio prisiljen skloniti se na poziciju suparničke religije, a to poistovjećivanje liberalizma s protuklerikalizmom imalo je ne samo trajni učinak na španjolsku povijest nego je imalo i svojih posljedica na katolike drugdje, ponajviše u južnoj Italiji, gdje su izvori liberalizma bili povezivani sa španjolskim pokretom, u suprotnosti spram Lombardije i Toskane gdje je talijanski liberalizam imao znatno veću bliskost s francuskim tipom.

Napravio sam taj kratak pregled nekih od glavnih tipova europskoga liberalizma jer je beskorisno apstraktno raspravljati o liberalizmu, odnosno ako se na umu nema konkretnu društvenu i povijesnu pozadinu različitih oblika liberalizma. U Engleskoj, primjerice, kada su *laissez faire* doktrina i kult ekonomskoga individualizma postali diskreditirani, postojala je tendencija da liberalizam postane apstraktni ideal ponešto nesigurno pridodan stranačkome stroju. Doduše, kada se stroj slomio, kao što je to bio slučaj u većini zemalja, i to davno prije uspona fašizma, taj apstraktni idealizam nije pružao nikakav čvrsti temelj za bilo kakvu novu političku aktivnost.

Trebamo li zaključiti, poput dr. Mannheima, onako kako to čini u svojoj knjizi *Čovjek i društvo*, da „iz ruševine liberalizma ništa ne može biti spašeno izuzev njegovih vrijednosti”? To bi zasigurno bio slučaj ako liberalizam smatramo neodvojivim od staroga ekonomskog individualizma ili ga objašnjavamo, poput profesora Laskija, kao „nusproizvod napora srednjih klasa da zadobiju svoje mjesto pod suncem”. No liberalna je ideologija znatno više od toga, a tradicija iz koje je ta ideologija ponikla još je i veća. Naime, ta je tradicija bila od središnjega značaja za zapadnu civilizaciju, a unatoč porazima i razočaranjima u posljednjih trideset godina, u današnjem je svijetu ona još uvijek živuća sila. Priznajem da nije sasvim zadovoljavajuće dati joj ime liberalizam jer to znači sužavati ju do jedne njene partikularne manifestacije. S druge strane, pojam demokracije, koji je danas općenito u upotrebi, u nekim je pogledima još manje zadovoljavaju-

ći, s obzirom na to da egalitarna demokracija može vrlo lako biti iskorištena (a zapravo je često i bila iskorištavana) kao oruđe masovnoga despotizma, koji je dijametralno suprotan liberalnome principu, kako u njegovom užem, tako i u njegovom univerzalnijem smislu.

Naime, sloboda, a ne jednakost, bila je nadahnuće zapadnoj kulturi, a cjelokupna povijest zapadnoga čovjeka bila je dugotrajna potraga za slobodom. Zapadna civilizacija nikada nije bila geografsko ili rasno jedinstvo. Rodila se na obalama Egeja, između barbarstva kontinentalne Europe i civiliziranoga despotizma Azije, u tom novom svijetu malenih gradova-država koji je bio izvor novoga načina življenja i novih zamisli o zakonu i građanstvu. Ali ta sloboda nije bila bezakoniti individualizam, poput onoga u barbara. Bila je plod intenzivnoga napora društvene discipline i organizacije. Kao što to Herodot kaže u govoru koji stavlja u usta prognanom spartanskom kralju na perzijskome dvoru, „iako su Grci slobodnjaci, nisu slobodni u svakom pogledu. Zakon je gospodar kojega posjeduju, a toga se gospodara boje više nego što se tvoji podanici boje tebe”.

Ta nova zamisao o življenju bila je stavljena na kušnju u velikome ratu u kojemu su slobodni grčki gradovi izdržali masovni napad azijskoga despotizma i iz njega slavodobitno izašli. U sljedećim stoljećima, helenski svijet prvi je put dokazao, ali i za sva vremena, za što je ljudski duh sposoban kada je odriješen od ropstva vladavine sile. Objasniti kako je točno ta tradicija zapadne civilizacije preživjela propadanje grada-države i gubitak vlastite političke slobode bio je uvijek najveći povijesni problem. Odgovor stare škole liberalnih povjesničara bio je da nije preživjela: – da se svjetlo klasične civilizacije ugasilo u noći mračnoga doba, a potom je čudesno preporođen u renesansi, koja je bila početna točka novoga razdoblja napretka i prosvjećenosti. Drugi je pogled, kojega se i ja osobno držim, da je antički svijet spasio vlastitu dušu svojim preobraćenjem na kršćanstvo i da je tradicija njegove kulture preživjela u zapadnome kršćanstvu. Objava nove duhovne slobode bila je zapravo protuteža gubitku političke slobode u antičkome svijetu; pa kada je zemaljski grad porobljen, ljudi su zadobili vjeru u egzistenciju duhovnoga grada „koji je slobodan i majka svijetu nas”. Kako je prva epoha u povijesti slobode obilježena usponom slobodnih grčkih gradova i njihovom borbom s Perzijom, tako je druga obilježena usponom kršćanske Crkve i njenom borbom s Rimskim carstvom koje je izgubilo ideale građanstva i političke slobode te je ubrzano postajalo ogromnom servilnom državom poput onih na drevnome Istoku. Bitka se bila pod sjenom krvničkih palica i sjekira u pretorijima, amfiteatrima i sabirnim logorima od Njemačke do Afrike i od Španjolske do Armenije, a njeni su heroji bili mučenici – *Martyrum candidatus exercitus*. Ubuđuće, gdje je god propovijedana kršćanska vjera, ne samo u Europi nego i od jed-

noga kraja svijeta do drugoga, od Japana i Annama do Kanade, imena ljudi koji su vlastitom krvlju bili svjedoci za istinu i duhovnu slobodu bila su čašćena, a tek je danas, s usponom novoga totalitarnog izazova kršćanskim vrijednostima, princip mučeništva i *mučeničke časti* ponovno doveden u pitanje.

Dinamična sila toga duhovnoga ideala unijela je novi život u umiruću civilizaciju antičkoga svijeta i dala latinskome kršćanstvu snagu da inkorporira sjeverne barbare u novu sintezu zapadne srednjovjekovne civilizacije. Ovdje je princip slobode ponovno bio od središnjega značenja za novi kulturni razvoj, koliko god za modernoga demokrata bilo teško prepoznati bilo što zajedničko između njegovih ideala i onih katoličkoga feudalnog svijeta. Pa ipak, stari su ga liberali polusvjesno shvatili zbog idealiziranja *Magne Charte* te srednjovjekovnoga komunalnoga i ustavnoga pokreta. Istina je da je ono što je srednji vijek nazivao slobodama bilo veoma različito od slobode Deklaracije o neovisnosti, a još i više od one Francuske revolucije. Ipak, u korijenima razvoja zapadne slobode i zapadne demokracije leži srednjovjekovna ideja da ljudi posjeduju prava čak i nasuprot državi te da društvo nije totalitarna politička jedinica, nego zajednica sačinjena od kompleksne raznovrsnosti društvenih organizama, od kojih svaki posjeduje autonomni život i vlastite slobodne institucije.

Bilo je to u sedamnaestostoljetnoj Engleskoj, kada su se susreli kršćanski ideal duhovne slobode i srednjovjekovna tradicija političkih sloboda kako bi proizveli novu liberalnu ideologiju, koja je bila glavna inspiracija zapadne civilizacije više od dvaju stoljeća i iz koje se politički liberalizam, u strogom smislu, konačno razvio. Neuspjeh liberalizma tijekom posljednjega stoljeća posljedica je, prije svega, neuspjeha liberalnih stranaka da daju prikladni izraz toj ideologiji, ali i još dubljoj društvenoj tradiciji koja leži iza nje. Liberalni pokret, u širem smislu, preoblikovao je svijet neizmjernim oslobođenjem ljudskih energija, ali liberalizam, u užem smislu, dokazao se kao nesposoban za vođenje sila koje je oslobodio. Postao je negativno i obrambeno vjerovanje koje, sa socijalističkoga stajališta, nije predstavljalo ništa više od klasnoga interesa. Ipak, socijalistička kritika liberalizma bila je, barem u svojem ranom obliku, proizvod liberalne ideologije. Za širu klasu predstavljao je nastavak ideala koji je, isprva, bio ograničen na politički svjesnu manjinu. Temeljna privlačnost socijalizma ležala je u njegovoj tvrdnji o stvarnim društvenim pravima nasuprot onim apstraktnim političkim pravima. Bilo je to podsjećanje na isti princip koji je nadahnuo preteče engleskoga liberalizma i koji je jedan glasnogovornik Cromwellove vojske

tako divljenja vrijedno zastupao kada je proglasio da „najsiriromašniji onaj koji u Engleskoj imaše život za živjeti kao i onaj najbogatiji”.²

Ta tvrdnja o pravima svakoga čovjeka da živi punim ljudskim životom bit je socijalizma, pa tako, umjesto da je u opoziciji spram liberalne tradicije, on je nastavak te tradicije od sfere zakona i politike do ekonomije i kulture. Ipak, nemoguće je zanemariti postojanje protoliberalnoga elementa u socijalizmu koji je više od ijednoga drugoga čimbenika u modernom svijetu pridonio raspadu slobode. Naime, kontinentalni socijalizam, predstavljen ponajprije Karlom Marxom, odgovoran je ne samo za diskreditiranje liberalne ideologije nego i za totalitarni izazov slobodi pod čijom sjenom danas živimo. Revolucionarna diktatura proletarijata, korištenje moći države kao oružja za uništenje svakoga društvenog elementa koji je protivan interesima dominantne klase, zamjena individuuma masom kao središtem svih kulturnih i moralnih vrijednosti – svi ti principi koji leže u korijenu totalitarne države potječu od marksizma i revolucionarnoga socijalizma. Naime, kada je jednom liberalna tradicija napuštena, suparničke sile totalitarizma ubrzano gube svoje ideološke maske i postaju tek različitim putevima da se učini ista stvar: ta je stvar uništenje slobode i žrtvovanje ljudskoga života – bilo da je to život bogatih ili siromašnih, buržuja ili proletera – kultu masovne moći.

S jedne strane, je li u socijalizmu moguće ponovno preuzeti ljudske i liberalne vrijednosti od totalitarnih sila koje su ih nadvladale, a s druge strane, osloboditi sâmu liberalnu tradiciju od njene povezanosti s uskim ekonomskim individualizmom posljednjega stoljeća? To su pitanja koja moramo riješiti ako se demokracija želi jednako kao totalitarne ideologije ili bolje od njih prilagoditi promijenjenom svijetu sredine dvadesetoga stoljeća. Potonje, naposljetku, rastu iz drukčijega tla od našega. To su sistemi uz pomoć kojih su se društva, koja su stoljećima bila disciplinirana tradicijama teokratske autokracije ili vojne monarhije, prilagođavala novome svijetu. Takva društva mogu biti revolucionirana odlučnom manjinom lakše i brže od bilo kojega demokratskoga društva. No to je izvor slabosti jednako koliko i snage. Zavidljivo pročeľje totalitarnoga jedinstva može skrivati unutarnju slabost strukture ili nametnuti napor koji njegovi društveni temelji ne mogu izdržati.

Nadalje, izvanjski uspjesi takvih pokreta ne čine ništa da bi smanjili opasnosti s kojima se suočava moderna država čim napusti političke tradicije koje su dotada vodile zapadnu civilizaciju. Zastrašujuća stvar nije revolucionarno nasilje prvih

2 Puk. Rainborough govori protiv Iretona u Putneyu, 29. listopada 1647.

godina Ruske revolucije ili puč iz 1933. godine u Njemačkoj. Zastrašujuća nije ni vladavina tajne policije ili okrutnost i izdajstvo koje ju prate. Zastrašujuće je to što nema ograničenja regresivnom pokretu: da u nekoliko godina društvo može proći kroz uzvišeni revolucionarni idealizam do države organizirane nehumanosti koja planira likvidaciju klasa, transplantaciju stanovništva i uništenje čitavih naroda, kao što su to činili antički Asirci ili srednjovjekovni Tataari. To novo barbarstvo, zapravo, gore je nego ono u prošlosti jer nije nadahnuto naivnom okrutnošću jednostavnoga ratničkoga društva nego izopačenom znanošću pokvarene civilizacije.

No iako se već nalazimo u tom barbarstvu, ono je većinom nesvjesno i nehotično, a nije pozdravljeno ili otvoreno podržavano čak ni od onih naroda koji su najviše doprinijeli njegovom nastupanju. Stoga, demokratske nacije, u svom otporu tom progresu prema bezdanu, mogu se osloniti ne samo na potporu onih koji su još uvijek vjerni duhovnim tradicijama zapadne civilizacije nego i, do neke mjere, na tajnu simpatiju sâmh totalitarnih naroda.

Ideja slobode praktički je univerzalna i nema naroda, koliko god bio manjkav u političkoj sposobnosti ili iskustvu, koji bi bio potpuno neosjetljiv na njenu privlačnost. Razlikuju se u kvaliteti slobode koju najviše cijene i u svojoj snazi da ju postignu protiv neprijateljskih sila prirode i okolnosti. Ljudski život oduvijek je bio vezan krajnjom nužnošću rada, sukoba i smrti, tako da su u svim dobima mnogi ljudi bili prisiljeni predati sve ostale slobode koje cijene za golo pravo da uopće žive. Bît civilizacije sastoji se u ograničenju toga carstva nužnosti i proširenju sfere slobode, ali je u prošlosti bilo toliko nejednakosti u dijeljenju društvenih dobitaka da to daje nešto osnove i za Rousseauovu kritiku civilizacije. Tek je u devetnaestom stoljeću razvoj znanosti i porast čovjekove kontrole nad prirodom omogućio odguravanje granica nužnosti do točke koja bi se činila nevjerojatnom prošlim misliteljima, tako da sloboda i prilika da se živi dobrim životom više ne trebaju biti privilegij manjine, nego mogu postati pravo svakoga ljudskog bića.

Ali liberalni optimizam, koji je nadahnuo devetnaestostoljetnu ekspanziju demokracije, završio je u razočaranju. Nove sile koje su znanost i industrija generirale toliko su divovske da se spram njih čovječanstvo čini patuljastim te kao da zahtijevaju divove koji bi ih kontrolirali. Odatle i sukob koji danas vidimo između liberalizma koji je napustio tradicionalnu društvenu kontrolu u ekscesu preranoga optimizma i novoga kolektivismu koji žrtvuje političku i društvenu slobodu idealu totalne organizacije društva u interesu učinkovitosti i masovne snage.

Stari liberalizam sa svim svojim nedostacima imao je svoje korijene duboko u tlu zapadne i kršćanske kulture. Kao što je Madame de Staël jednom napisala, „u Francuskoj sloboda je drevna, despotizam je taj koji je moderan”. Ali novi kolektivizam odskače od čitavoga zapadnoga razvoja. Ima više toga zajedničkoga s orijentalnim monarhijama – s Perzijom, Asirijom i Egiptom, s duhom koji je nadahnuo gradnju piramida i Velikoga kineskoga zida.

Lako je razumjeti privlačnost toga duha za narod poput Rusa koji je stoljećima ukalupljivao teokratskim idealima pravoslavlja i carizma. Čak ga je moguće pomiriti i s jednom stranom njemačke i srednjoeuropske tradicije. Ali za zapadnu civilizaciju kao cjelinu pobjeda takvoga duha znači smrt jer je on poricanje i uništenje duhovnih principa na kojima je Zapad živio. Velika tradicija zapadne civilizacije izdržala je toliko dugo i preživjela toliko kriza da smijemo povjerovati kako je prejaka da bi ju uništio novi totalitarni neprijatelj. No ona ne može biti spašena samo ekonomskim i vojnim sredstvima. Kao što sam rekao, kriza nikada ne bi niti nastala da duhovne sile zapadne kulture nisu bile podijeljene i dezintegrirane. Tako potreba transcendirati politiku i zahtijeva ništa manje doli duhovnu preorijentaciju zapadnoga društva i prisjećanje na bitne vrijednosti koje mora sačuvati po svaku cijenu unatoč revolucionarnim promjenama koje su uništile ekonomske temelje staroga liberalnog individualizma. To je golem zadatak koji zahtijeva suradnju svih živućih sila u našoj kulturi u kontinuiranom naporu društvene i intelektualne reorganizacije. U tom radu, čini mi se, liberalizam zauzima ključnu poziciju jer je jedina politička sila u Europi koja je poistovjećivana sa stvari slobode i koja ne može napustiti tu stvar, a da ne prestane postojati. Socijalizam, konzervativizam i nacionalizam nisu imuni na totalitarne utjecaje, bilo kroz propagandu, bilo kroz snagu unutarnje asimilacije. Oni mogu preuzeti totalitarne oblike bez svjesne izdaje vlastitih principa. Čak ni demokracija ne stoji na vrlo čvrstoj poziciji, s obzirom na to da je za masovnu diktaturu uvijek lako koristiti demokratske slogane, poglavito u sadašnjem trenutku kada vode napada na slobodu nisu nasljedni monarsi ili aristokrati nego demagozi u strogom smislu – možda najveći demagozi koje je svijet ikada poznao. No iako je nemoguće preuveličati vrijednost liberalne tradicije u zapadnoj kulturi i važnost liberalne renesanse, beskorisno je tražiti rješenje za oživljavanje starih liberalnih stranaka i za njihovo ponovno preuzimanje moći starim političkim metodama. Cijela se situacija toliko fundamentalno izmijenila da smo danas suočeni s problemima koje leže izvan dometa politike u starom smislu. Novi stil totalitarne partijske diktature, protiv koje se borimo, pokušava riješiti te probleme, a to je i razlog njenoj snazi. Ali ona to čini brutalnim pojednostavlivanjem pitanja koje žrtvuje sve više vrijednosti kulture poradi neposrednoga materijalnoga uspjeha. Pokušaj je to da se nađe ključni prečac, a poput većine takvih pokušaja, uspio je

samo u gubljenju staze. Zadatak je da se zapadna civilizacija vrati natrag na pravi put. No to ne može biti postignuto starim programima ili političkim koalicijama. To može biti postignuto samo slobodnom suradnjom svih onih koji prepoznaju vlastito pripadanje zajedničkoj duhovnoj tradiciji zapadne civilizacije i nužnost stvaranja organske zajednice od raspršenih i dezorganiziranih elemenata slobode koji još uvijek postoje, iako su politički podijeljeni i gotovo bespomoćni. Takav se ideal može činiti nejasnim i utopijskim, ali povijest pokazuje da elementi u kulturi, poput liberalne tradicije u Europi, iako trajni, mogu biti privremeno potopljeni ili nasilno potisnuti, no neizbježno se, prije ili kasnije, nameću ponovno na novi i neočekivani način. Ključna je stvar prilagoditi našu misao novim uvjetima; vidjeti što je živo, a što je mrtvo u zapadnoj tradiciji; i shvatiti da goleme nove snage koje je čovjek stekao tijekom posljednjih pola stoljeća mogu biti korištene u službi slobode jednako lako kao što su bile korištene da ju unište.

BILJEŠKA PREVODITELJA

Christopher Dawson (Hay-on-Wye, 1889. – Budleigh Salterton, 1970.) bio je jedan od najutjecajnijih i najznačajnijih britanskih kulturnih povjesničara i filozofa 20. stoljeća. Autor je znatnoga broja znanstvenih članaka i knjiga. Ključno područje znanstvenoga rada bilo mu je bavljenje kulturom, a poglavito pitanjima o europskom duhovnom identitetu i zapadnoj kulturi. Najznačajnije Dawsonove knjige koje se bave tom tematikom su: *The Making of Europe: An Introduction to the History of European Unity* (1932.), *The Judgment of the Nations* (1942.) i *Understanding Europe* (1952.), koja je pod naslovom *Razumijevanje Europe* prevedena i na hrvatski jezik 2002. godine u nakladi Verbum. Dawsonova je osnovna teza da je, duhovno gledajući, kršćanska religija ključni čimbenik u usponu onoga što se općenito naziva europskom kulturom, koja predstavlja duhovni identitet Europe i temelj njenoga jedinstva. Njegova apologija zapadne kulture ujedno je i njegova kritika koja ne pogađa samo političke i ekonomske čimbenike neprijateljske Europi nego i izvaneuropske kritičare europske kulture (poput azijskih i afričkih ideologa, ali i onu američku uvjerenost u superiornost američkoga načina života). Ipak, njegova kritika ponajviše pogađa europske kritičare europske kulture koji pak predstavljaju jedinstvenu pojavu u povijesti jer uslijed propasti helenizma ili Rima nisu postojali apsolutni nijekatelji vlastite kulturne baštine kao u današnjoj Europi. Dawsonov prijedlog za rješenje krize europskoga identiteta, stoga, uključuje Europu organiziranu kao zajednicu nacionalnih država zajedničke europske kulture i pravila ponašanja – fina je to i nijansirana ravnoteža između ekskluzivnoga i jednostranoga oblika nacionalizma suverene države i globalnoga površnoga kozmopolitizma čiji oblici predstavljaju stvaranje osnova za buduću totalitarnu svjetsku državu i njenu civilizaciju masa. Prema

Dawsonu, regeneracija i obnova europske kulture zahtijevaju od europskih nacija prikupljanje cjelokupne duhovne energije i potencijala o kojima većina suvremenih Europljana niti ne sluti da još uopće postoje u njima.